

Kutu 2.1

Firma Görüşmelerinden Elde Edilen Bulgular

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde reel sektör firmaları ile yüz yüze yapılan görüşmelere dayanan "Reel Sektöre İktisadi Mercək" adı altında çalışmalar yürütülmektedir.¹ Bu kutuda Nisan-Haziran 2023 döneminde yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular özetlenmektedir.

Yılın ikinci çeyreğinde talep koşulları önceki çeyreğe kıyasla canlı bir görünüm sergilemiştir. Bu dönemde, üretim faaliyetleri özellikle yurt içi kaynaklı talep koşullarındaki olumlu görünüme eşlik ederken yatırım durumunda ihtiyatlılık dikkat çekmiştir. Firmalar üzerindeki maliyet baskısı enerji ve diğer emtia fiyatlarının seyrine bağlı olarak çeyrek genelinde hafiflemekle birlikte, kur hareketleri nedeniyle çeyrek sonundaki maliyet artışlarına vurgu yapılmıştır.

Görüşmelerden edinilen bilgiler yılın ikinci çeyreğinde toplam talep koşullarının, ağırlıklı iç talep kaynaklı olmak üzere önceki çeyreğe kıyasla canlı olduğuna işaret etmektedir. Yurt içinde talebin güçlü seyrettiği, temel olarak fiyat güncelleme beklentilerinin ve kampanyaların satışları desteklediği görülmüştür. İhracatta ise ilk çeyrekteki görünümün korunduğu, enerji maliyetlerindeki düşüşün rekabet gücünü desteklediği, kur gelişmelerinin de kârlılıklara olumlu yansıdığı gözlenmiştir. İlk çeyrekte deprem nedeniyle iktisadi faaliyette gözlenen düşüş ve aksamaların büyük ölçüde normale döndüğü de not edilmiştir.

Yurt içi talepte depremin yarattığı olumsuz etkilerin hafiflemesiyle mart ayında başlayan canlılığın ikinci çeyrekte de artarak devam ettiği gözlenmiştir.

Yılın ikinci çeyreğinde, tüketicilerin olası fiyat güncellemelerine bağlı olarak taleplerini öne çekmesinin, firmaların düzenlediği kampanyaların ve deprem nedeniyle ertelenen harcamaların gerçekleştirilmesinin yurt içi satışları destekleyen önemli unsurlar olmaya devam ettiği gözlenmiştir. Bu dönemde ayrıca seçim belirsizliğinin ortadan kalkmasının ve turizm sezonunun başlamasının iç talepte ilave bir canlılık yarattığı da ifade edilmiştir. Bu çerçevede, dayanıksız ve yarı dayanıklı mal satışlarının canlı seyrettiği, dayanıklı mal satışlarının da gücünü koruduğu gözlenmiştir.

Gıda ve hızlı tüketim perakendesinde, Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesi kapsamında yapılan ödemelerin ve bayram ikramiyelerinin ikinci çeyrek genelinde satışları desteklediği belirtilmiştir. Kişisel bakım ürünlerinde tüketicilerin kampanyaları takip ettiği ve stok amaçlı alım da yaptığı aktarılmıştır. Hazır giyim satışlarında, depremin yarattığı olumsuz etkilerin hafiflemesiyle nisan ayında başlayan canlılığın çeyrek geneline yayıldığı ve turist alımlarının satışları artırdığı gözlenmiştir. Beyaz eşya ürünlerinde, küçük ev aletlerinde ve tüketici elektroniğinde olası fiyat geçişlerine karşı öne çekilen talep etkisinin devam ettiği gözlenirken mobilyada bu etkinin daha sınırlı olduğu görülmüştür. Kampanyaların her iki sektörde de satışları desteklediği, yeni konut satışlarındaki zayıflığın ise satışları baskılayan bir unsur olduğu belirtilmiştir. Yüksek araç fiyatları ve kredi limitleri kısmen baskılansa da otomobil talebinin bu çeyrekte de güçlü seyrettiği, satışlarda bulunurluk sorununun temel belirleyici olmaya devam ettiği aktarılmıştır. Konut sektöründe fiyat seviyelerinin ve kredi koşullarının talebi aşağı yönlü etkilemeye devam ettiği ve yabancı talebinde düşüş olduğu aktarılmıştır.

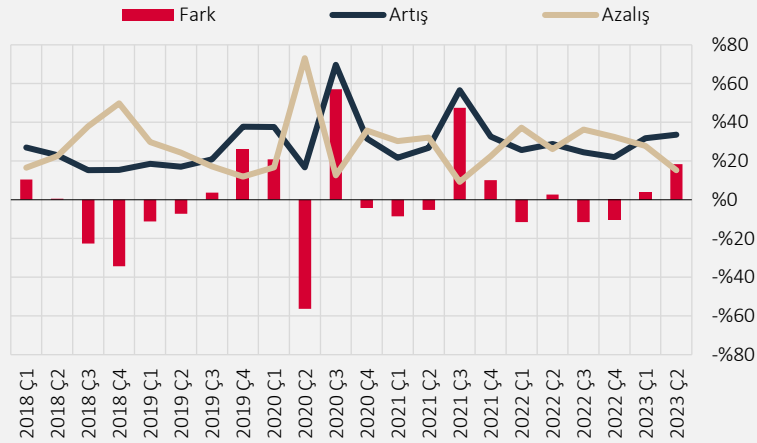
İhracatta ilk çeyreğe benzer olumlu bir seyir gözlenmiştir.

AB ülkelerinde resesyon kaygılarının azalmasıyla talebin toparlanmaya başlaması olumlu görünümü destekleyen temel faktör olarak öne çıkmıştır.

¹ Bu çalışmanın temel amacı; farklı sektörlerdeki firmalarla görüşmeler yaparak dönemsel üretim, yurt içi ve yurt dışı satış, yatırım, istihdam, kredi koşulları, maliyet ve fiyat gelişmelerine ilişkin zamanlı bilgi edinmek, iktisadi faaliyeti yakından takip etmek ve TCMB ile reel sektör temsilcileri arasındaki iletişimi geliştirmek olarak belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, para politikası kararları için nitelikli ve zamanlı bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Görüşmeler sektörel, bölgesel ve ölçek düzeyinde toplam iktisadi faaliyet içindeki ağırlıkları dikkate alınarak oluşturulan örneklem çerçevesinde imalat sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerindeki firmalar ile gerçekleştirilmektedir. Grafikler, firma görüşmelerinden elde edilen anekdotal bilgilerin konularına göre sayısallaştırılmasıyla üretilmektedir. Bu çalışma, firma görüşmeleri esas alınarak yapılan değerlendirme ve çıkarımları içermekte olup, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görüşlerini yansıtmamaktadır. Elde edilen bilgi, bulgu ve grafikler daha sonra yayımlanacak resmi istatistik, bilgi ve bulgularla farklılık gösterebilir.

Sektörel bazda bakıldığında, **hazır giyim ve tekstil** sektöründe faaliyet gösteren firmalar genel olarak enerji maliyetlerindeki düşüşün ihracat siparişlerini olumlu etkilediğini ve son dönem kur gelişmelerinin fiyatlamaya olumlu etki ettiğini ifade etmiştir. Hazır giyim ihracatında savaş nedeniyle Rusya pazarında Türk firmalarının artan etkinliğinin devam ettiği de gözlenmiştir. **Mobilya** ve bağlantılı sektörlerde genel olarak kalite ve termin avantajının sürdüğü özellikle yakın coğrafyada düzelen ülkeler arası ilişkiler sayesinde olumlu etkilerin hissedilmeye başlandığı aktarılmıştır. **Beyaz eşya** ihracatının azalan talebe bağlı olarak yavaşlama gösterdiği, buna karşılık firmaların yeni pazar ve müşteri arayışlarının devam ettiği ifade edilmiştir. **Otomotiv** sektöründe ihracatın olumlu görünümünü koruduğu aktarılırken **turizmde** mevsim normallerinde canlanmanın başladığı gözlenmiştir. Yüksek sezon olan yaz aylarının doluluk ve turizm gelirleri açısından olumlu geçireceği öngörüsü aktarılmıştır.

Grafik 1: Firmaların Talep Algısı* (Önceki Çeyreğe Göre)

Kaynak: TCMB RESİM.

* Talep Algısı, firmaların mevcut satış gerçekleştirmeleri, siparişleri ve beklentileri dikkate alınarak yapılan değerlendirmeyi göstermektedir. Fark olarak gösterilen seri, bir önceki çeyreğe kıyasla talep algısı olumlu olan firmalar ile olumsuz olan firmalar arasındaki farkı göstermekte olup talep algısındaki değişimin boyutuna değil firmalar arası yaygınlığına ilişkin bilgi sunmaktadır.

Yılın ikinci çeyreğinde üretim faaliyeti önceki çeyreğe göre güçlü bir seyir izlemiştir.

İlk çeyrekte ihracat ağırlıklı çalışan firmaların sürüklediği üretim faaliyeti, ikinci çeyrekte iç talepteki hareketlenme ile birlikte daha dengeli bir seyir izlemiştir. İhracat tarafında, Avrupa talebindeki toparlanma başta olmak üzere, firmaların rekabet gücündeki ek artışın siparişlere yansımaları sonucunda üretim faaliyeti canlılığını korumuştur.

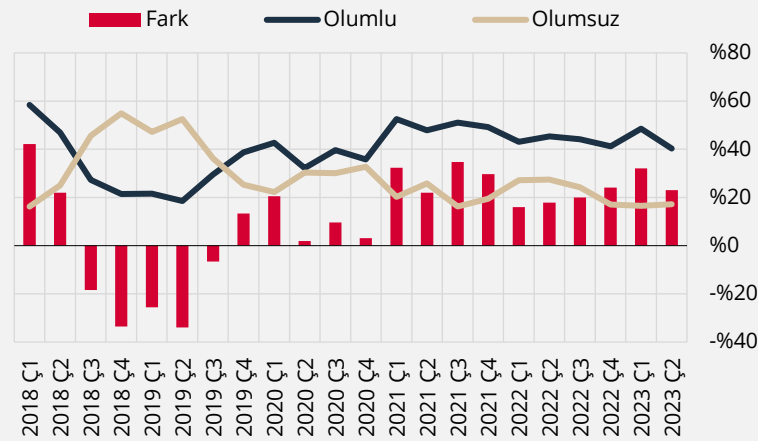
Sektörel gelişmelere bakıldığında; **otomotivde**, sene başında belirlenen güçlü büyüme hedeflerine uygun şekilde üretim faaliyeti devam etmektedir. **Beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde**, dış talepteki normalleşmeyi iç talepte devam eden canlılık dengelemiş ve üretim önceki çeyreğe benzer gerçekleşmiştir. **Tekstil ve hazır giyimde**, iç piyasada ikinci çeyrekteki hareketlenme ve AB talebindeki toparlanmanın yanı sıra, enerji maliyetlerindeki düşüş ve kur gelişmeleri üretime olumlu yansımıştır. **Kimya** sektöründe inşaat ve otomotiv bağlantılı alanlarda üretim gücünü korurken, tekstile girdi sağlayan sektörlerde hareketlenme gözlenmiştir. **Mobilya** sektöründe, talepte nisan ayında başlayan toparlanmanın üçüncü çeyrekte devam edeceği beklentileri üretime olumlu yansımıştır. **Makine – teçhizat** sektöründe, iç piyasada seçim sürecinin geride kalması ile ertelenen yatırımların hayata geçeceği değerlendirmeleri, ihracat tarafında ise, firmaların katma değerli üretimi ve alternatif pazar bulma becerisi üretimi desteklemiştir. **Ana metalde**, iç piyasada deprem felaketi sonrası beklenen hareketlenmenin başlaması üretime yansımıştır. Son olarak **inşaatta**, kur gelişmelerine bağlı olarak talebin canlanabileceği beklentileri ve maliyet artışlarından korunmak için mevcut projelerin hızla bitirilmesi güdüsü üretimi desteklemiştir.

Yılın ikinci çeyreğinde firmaların gelecek on iki aylık döneme ilişkin yatırım duruşunda ihtiyatlılık gözlenmiştir.

2023 yılı ilk çeyreğinde Avrupa'da enerji krizi ve resesyon temelli kaygıların azalmasına bağlı olarak ihracat görünümündeki iyileşme ve hedefli kredi politikalarının devam etmesi yatırım duruşunu desteklemiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise seçime ilişkin belirsizlikler ile kredi koşul ve standartlarındaki sıkılaştırma, firmaların yatırım duruşunu sınırlandıran başlıca unsurlar olmuştur.

İhracat ağırlıklı faaliyet gösteren firmaların yatırım duruşu daha olumlu olmakla beraber, söz konusu firmaların yatırım duruşundaki ihtiyatlılık iç piyasaya yönelik çalışan firmalardan daha belirgindir. Devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası navlun fiyatlarının düşmesi, Kuzey Afrika ve Uzak Doğu ülkelerinin daha rekabetçi fiyatlarla Avrupa pazarına tedarik sağlamaya başlaması ve fiyatlama güçlükleri nedeniyle dış talebin seyrine ilişkin belirsizlikler bu dönemde dış piyasaya yönelik üretim yapan firmaların yatırım iştahını olumsuz etkileyen unsurlar olarak öne çıkarılmıştır.

Grafik 2: Firmaların Yatırım Duruşu* (Gelecek 12 Aylık Dönem, %)

Kaynak: TCMB RESİM.

* Yatırım Duruşu, firmaların gelecek 12 aylık dönemdeki yatırım iştahı dikkate alınarak yapılan değerlendirmeyi göstermektedir. Fark olarak gösterilen seri, yatırım duruşu olumlu olan firmalar ile olumsuz olan firmalar arasındaki farkı göstermekte olup yatırım duruşundaki değişimin boyutuna değil firmalar arası yaygınlığına ilişkin bilgi sunmaktadır.

Firmaların yatırım planları arasında makine-teçhizat ve enerji yatırımları ön planda olmaya devam etmektedir. İşgücü maliyetlerini azaltmaya ve üretim verimliliğini artırmaya yönelik olarak makineleşme ve otomasyon yatırımlarına hız verilmektedir. Enerji tarafında ise maliyetlerin kontrol edilmesi ve karbon ayak izinin azaltılması amacıyla kuvvetli seyreden yenilenebilir enerji yatırımları bir önceki çeyreğe göre kısmen azalmıştır. Söz konusu azalmanın sebepleri arasında son dönemde enerji fiyatlarında yaşanan azalışın yanı sıra finansman koşulları belirtilmektedir. Sektörel olarak bakıldığında, imalat sektöründe, gıda, kimya, kauçuk ve plastik, makine ve elektrikli teçhizat sektörlerinde yatırım duruşunun görece olumlu olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, deprem nedeniyle inşaat sektörünün kamu koordinasyonunda afet bölgesinde yeniden inşa faaliyetlerine yoğunlaşmasının, inşaat bağlantılı sektörlerin yatırım iştahını artırabileceği değerlendirilmektedir.

Olumlu talep ve üretim beklentileri firmaların gelecek altı aylık döneme ilişkin istihdam planlarını desteklemeye devam etmiştir.

Gelecek altı aylık dönemde kapasite ve istihdam artışı planlayan firmaların oranında sınırlı bir artış gözlenmekle birlikte, firmaların büyük bölümü mevcut istihdamı koruma eğilimini sürdürmektedir. Firmaların çalışan bulma sorunlarının artarak devam ettiği gözlenmektedir. Çalışan sirkülasyonunun yüksekliği ve çalışan bulma güçlükleri ücretler üzerinde ilâve baskı yaratmaktadır. EYT'ye ilişkin düzenleme kapsamında işten kalıcı olarak ayrılan personel oranının düşük olduğu, çalışanların büyük bölümünün mevcut iş yerlerinde çalışmaya devam ettikleri ifade edilmiştir.

Yılın ikinci çeyreğinde firmaların finansman ihtiyacı yüksek seviyelerini korumakla birlikte önceki çeyreğe kıyasla bir miktar azalmıştır.

Çeyreklik iyileşmede azalan enerji maliyetleri ve emtia fiyatlarındaki düşüş etkili olmuştur. Buna karşın işletme sermayesi ihtiyacının yüksek seyri; EYT'li çalışanların kıdem tazminatları, kur gelişmeleri ve nakit akışlarındaki aksamalar ile ilişkilendirilmiştir. Yatırımı devam eden veya yeni başlayan firmaların yatırım kaynaklı finansman ihtiyacının devam ettiği gözlenirken bu bağlamda özellikle uzun vadeli finansman ihtiyacına yapılan vurgunun sürdüğü görülmüştür.

Kredi koşul ve standartlarının çeyreğin ikinci yarısında sıkılaştığı, bu durumun ağırlıklı vadelerdeki kısılma ve haziran ayı itibarıyla limit kullandırımında kendini gösterdiği iletilmiştir. Bazı firmalar çeyreğin son ayında teklif edilen kredi maliyetlerinin de yükseldiğini belirtmiştir. TCMB kaynaklı kredilerin destekleyici rolüne yapılan vurgu ise devam etmiştir.

Enerji fiyatlarındaki indirimlerin etkisinin belirginleştiği ve işgücü maliyetlerinin genel anlamda yatay seyrettiği ikinci çeyrek genelinde firmalar üzerindeki maliyet baskısı önceki çeyreğe kıyasla hafiflemiştir. Bununla birlikte, kur hareketlerine bağlı olarak çeyrek sonu itibarıyla maliyet artışı belirten firmaların oranında artış gözlenmiştir.

Yılın başından itibaren elektrik ve doğal gaz fiyatlarında yapılan indirimler metal, cam, seramik imalatı gibi enerji yoğun faaliyet gösteren sektörlerde daha etkili olmuştur. EYT düzenlemesi kapsamında yapılan kıdem tazminatı ödemeleri ile özellikle inşaat sektöründeki işçilik ücret artışları ikinci çeyrek görüşmelerinde öne çıkan noktalar olsa da işgücü giderlerinin maliyet artırıcı etkisi bir önceki çeyreğe göre belirgin oranda azalmıştır. Ayrıca küresel ham madde fiyatlarında görülen aşağı yönlü seyir, girdi ve tedarik maliyetlerine ilişkin aktarımların azalmasını sağlamıştır. Diğer taraftan son dönem kur hareketlerinin maliyetler ile ilişkisine ve küresel emtia fiyatlarındaki gerilemenin yurt içi fiyatlara yansımaları sınırlandırıcı etkisine vurgu yapılmıştır.